

УДК 792.82.071.2

ТРАЕКТОРІЯ РЕЖИСУРИ – ВІД СВІДОМОСТІ ДО НАД-СВІДОМОСТІ

Пацунов В.П.

Київський національний університет культури і мистецтв

Висвітлені технологічні секрети режисерської образної «кухні», ролі над-свідомості та інтуїції у формуванні новаторського мислення, в народженні театрального видовища високого філософсько-естетичного рівня. Методологічною основою дослідження є застосування загального наукового принципу об'єктивності, історичності, аналітичного, культурологічного і компаративного методів при аналізі фактологічного матеріалу з проблем психології творчості. Науковою новизною статті є дослідження ролі над-свідомості та інтуїції в творчості театрального режисера та висвітлення провокативних методів «взаємодії» режисера з інтуїцією. «Взаємодія» з інтуїцією має вирішальне значення для художника взагалі, і для театрального режисера, зокрема. Провокативні методи цієї «взаємодії» є індивідуальними для кожного художника та детерміновані його особистим психологічним кодом.

Ключові слова: театральна вертикаль, підсвідомість, свідомість, над-свідомість, інтуїція.

Постановка проблеми. Людина постійно перебуває в полоні нав'язливих вражень від побачених, почутих, прочитаних та пережитих протягом усього життя картин, мелодій, подій, ситуацій, характерів, конфліктів, думок. Уникнути цього величезного тиску стереотипу, інформаційного *планктону* житейського моря дуже непросто. То як же пробитися через *планктон* стереотипу, під тиском якого живе людина? Як їй вирватися з цього вічного полону та знайти свою власну неповторну мову?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найбільш ґрунтовним дослідженням з проблем психології творчості є наукова праця, видана 33 роки тому: П. Симонов, П. Ершов Темперамент. Характер. Личность. – М.: Наука, 1984. – 161 с. Автори досліджують процеси, які відбуваються на трьох рівнях: підсвідомості, свідомості та над-свідомості.

Опублікована півстоліття тому праця: Л. Выготский Психология искусства – Ростов-на-Дону: Феникс, 1968. – 480 с., та 20 років тому – Основы психофизиологии. Учебник // под ред. Ю. И. Александрова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 538 с. – можуть слугувати вагомим базовим мате-

ріалом для дослідників цієї проблематики. Як бачимо, з дослідженнями природи творчості негусто.

Однак людський мозок є невичерпним для пізнання його процесів, особливо у сфері театральної творчості, яка таїть у собі безліч загадок, тому він буде вічним об'єктом досліджень як теоретиків так і практиків сцени.

Автор статті, спираючись на власний піввіковий досвід режисерської та чверть-віковий досвід педагогічно-наукової роботи, здійснює спробу дослідити «взаємодію» режисера з власною інтуїцією.

Головна мета дослідження. Винайдення шляхів до власної природи та провокативних методів збудження інтуїції в процесі творчості режисера, тобто, торування траєкторії шляху від свідомості до над-свідомості митця.

Виклад основного матеріалу. Як же вийти на стежину, що веде до власної природи? Адже лише вона є неповторною, унікальною, оригінальною. А це є головними цінностями мистецтва. Звернімося за допомогою до психолога Х. Дельдаго: «Оригінальність – це відкриття нових зв'язків в раніш отриманій інформації» [2, с. 69]. І дійсно, композитору вистачає лише сім нот для

створення мільярдів звуко-сполучень. Щоправда, серед них переважна більшість стереотипних.

То як же в мистецтві образної режисури будуються *нові зв'язки з отриманої інформації*? Це і є питанням питань! Відповісти на нього – все одно, що зловити *золоту рибку*. Десятки століть воно висить над кожним митцем суворим попередженням про творчу страту за незнайдену відповідь. Житейське море рясно усіяне жертвами цього дамоклова меча.

То ви хочете вижити, шановний читачу, в буремному морі театрального мистецтва? Якщо ви дійсно психологічно готові вийти на омріяну межу *нових зв'язків*, то сконцентруйте увагу на мінімальних, але обов'язкових попередніх умовах, за яких матимете певний шанс вийти на шлях, що веде до вашої природи та спіймати оту невловиму для багатьох суцільну рибку Неповторності. Ось ці умови:

- ретельно відберіть найгостріші факти з життєвського моря, які б запалили власні *больові точки*, збуджені драматургічним матеріалом;

- здійсніть систематичні запити *больових точок* з метою отримання органічних реакцій власної природи на хвилюючу вас проблему;

- здійсніть сценічні спроби асоціативного перетворення в образно-пластичну форму власних *зойків душі*, власного *голосу*, перших творчих гіпотез, відчуттів та здогадок.

Але це лише попередні умови для відчуття власного *голосу*, для зв'язку з самим собою на рівні асоціацій та відчуттів. Це – своєрідна контрольна робота, під час якої ні за яких умов не можна зазирати в зошит сусіда. Інакше власного голосу вам не почути. Вся увага має бути зосереджена на власних думках, почуттях, образах, картинах для зняття *кардіограми душевного підпілля*, для перегляду *кінострічки бачень* у процесі блукань у *закутках свідомості*. Цей делікатний внутрішній процес буде найпродуктивнішим у стані *пасивної готовності* (за Гротовським), у буфері між спонтанністю та організованістю. Коли збудження больовою проблемою вже в розпалі, ваша духовна клавіатура виходить на режим *автопілоту*. І врешті-решт, на якомусь незбагненному етапі творчих мук на ваш внутрішній поклик відгукнеться легендарна *інтуїція*, покровителька всього нового, неординарного, самобутнього. Але неодмінно – в результаті мук творчості. Не інакше! Адже вона вас *за муки полюбила*. І тому цій вельми чарівній, однак примхливій Дамі слід приділити особливу увагу.

Отже, будьмо знайомі: *Інтуїція* (лат. *intuitor* – пильно дивлюсь) – «*здатність осягнення істини шляхом прямого її усвідомлення без обґрунтування за допомогою доказів*» [5, с. 343].

Хоча ми не в змозі збагнути всіх технологічних секретів діяльності інтуїції, але якщо ми дійсно жадаємо знайти *свій голос*, то неодмінно маємо збагнути, принаймні, умови, за яких ця невловима муза забажає подарувати нам *побачення* із собою. Йтиметься про шляхи та провокативні методи «взаємодії» з інтуїцією задля заохочення її до співпраці.

Отже, пропоную здійснити мандрівку до її ошатної резиденції – до потаємної сфери *Над-*

*Свідомості*¹. Але для цього доведеться зазирнути в святая святих людини – в її мозок. Сучасна наука, якій цей загадковий штаб життєдіяльності не поспішає розчиняти навстіж свої ворота, все ж дає нам рідкісну можливість прогулятися лабіринтами незвіданого царства думок, почуттів та мрій.

Отже, ласкаво прошу! Озбройтесь уявою та заходьте на перший поверх мозкової сфери! Не лякайтесь темряви – за мить ваш зір загостриться, і перед вами розкриються потаємні сховища Під-свідомості.

Чуєте, як дзвенить тиша? Тут вічний спокій та абсолютна гармонія. Це скарбниця добре засвоєних не лише нами, але й нашими предками знань, досвіду та навичок, які вже автоматизувались і використовуються підсвідомо, на рівні умовних та безумовних рефлексів мови, читання, руху, координації тощо. Бережно зберігаються тут і чуттєві рефлекси, серед яких, до речі, найціннішими для творчості є всім нам добре знайомі рефлекси *Страждань*.

Вдивіться у палкі картини болю та відчаю, туги та німого зойку. Саме такого роду енергія водила пензлем Гойї та Босха, пером Шекспіра та Шевченка, клавішами Баха та Бетховена. Саме ця пекуча скарбниця живить кожного з нас. І не варто, якщо ми вже обрані нести мистецького Хреста, уникати *страждань*, цього неминучого податку на життя.

Як бачите, переважна більшість лабіринтів *Під-Свідомості* (за твердженнями вчених, понад 90%) абсолютно вільна. Вітри гуляють на просторах цієї порожнечі, в якій не зачепились ані знання, ані досвід, ані навички. Не вистачило одного життя, аби заповнити бодай десяток відсотків цього мудро-сховища.

А тепер ми маємо унікальну можливість проникнути в іншу Сферу, де на вас чекають нові сюрпризи. І от ми опинились у сфері *Свідомості*. Боже, який тут гвалт! А це ж не якийсь там вокзал, а штаб формування думок, дій та контролю за поведінкою.

Вдивіться – біля вузького *Клапану Реалізації* метушаться тьма-тьмуца Недозрілих, дешици Зрілих та кілька Перезрілих Думок. Всі вони, як бачите, живі і надто вже різні – Страшні та Веселі, Товсті й Тонкі, Довгі й Короткі, Криві, Кволі, Свіжі, Несвіжі, Старі та навіть Древні. А ось Найновіші, Найрозумніші і Просто Розумні. А ось тут Найтупіші, Найдурніші і Просто Дурні. А он там, за ними, погляньте, вищукувались ну Абсолютно Ідіотські Думки. Тримайтеся від них подалі, шановні, а то почнуть нав'язуватись. Ходім звідси подалі, до Палацу Насолод.

Боже, яка ж тут краса! В цьому палаці формуються найзаповітніші бажання та народжуються найприємніші думки. Вони живлять особливий відділ мозку, що виробляє гормон щастя – *Ендорфін*. А без нього ну аж ніяк не обійтись. Дякуючи Богові, поки що стійке відчуття *наендорфінованості* не полишає мене. А з ним – і відповідні приємні думки, які теж бувають різними – Просто Приємними, Дуже Приємними та Аж Надто Приємними.

Затамуйте подих! «Мить, зупинися, ти прекрасна!», – ми перетинаємо межу реальності та ірреальності і опиняємось у недосяжній та неосяжній, у незбагненній та безмежній сфері, у сфері *Над-Свідомості*.

¹ Автор спирається на теорію три-рівневої структури вищої психічної діяльності, розроблену П. Симоновим та П. Єршовим [4].

Найбагатша фантазія не в змозі осягнути всієї грандіозності інтелектуальних процесів цього найдосконалішого генератора ідей. Найсучасніший комп'ютер не витримає конкуренції з цим Дивом із Див. Якщо на планеті Земля і є якийсь там Сім Див, то Найдивніше Диво – на наших з вами плечах! Судіть самі. Адже в ньому сконцентровано *Творчий Потенціал Всесвіту*. Господицею цього царства Вищого Розуму є славнозвісна *Інтуїція*.

Невтомно живлячи нашу недолугу *Свідомість* новими ідеями, озаріннями та *відкриттями*, *Над-Свідомість* забезпечує невинний розвиток цивілізації. А чим же живиться вона сама? Хто забезпечує життєдіяльність цієї дивовижної супер-лабораторії творчості? Можна сміливо припустити, що головними джерелами енергопостачання *Над-Свідомості* є, з одного боку, – ЗЕМЛЯ, а з другого – ВСЕСВІТ. *Над-Свідомість* має безпосередній зв'язок з генофондом ВСЕСВІТУ. І назвемо це вселенське джерело *Над-Над-Свідомістю*.

Якщо донині ви легко уявляли собі масштаб глобальної мережі зв'язку «INTER-NET», то з цієї миті можете собі уявити масштаб вселенської мережі «VSELEN-NET». І це не містика. І не фантастика. А фізика, на яку звертає нашу увагу академік В. Вернадський: «*В чому б явища життя не полягали, енергія, що виділяється організмами, є в головній своїй частині, а може, й цілком, променистою енергією Сонця*» [1, с. 11].

То хіба не космічна енергія акумулює у найвищій сфері людського мозку творчі ідеї, *нелюдські* за земною логікою та науковими законами? А якщо не космічна, то яка?

Хіба не вселенський досвід бомбардує нашу недолугу *Свідомість* несподіваними, парадоксальними, неймовірними пропозиціями, спрямованими на встановлення отих самих *нових зв'язків в раніш отриманій інформації*? А якщо не вселенський, то чий? А безпосереднім носієм всіх цих новацій чи не є сама *Інтуїція*?

Залишається зазначити, що, вистраждана творчими муками, *Інтуїція* збуджується лише в мить натхнення творця або його відчаю (і натхнення, і відчай є двома сторонами однієї медалі – виверженням творчого запалу). Саме в ці моменти *Інтуїція* нагороджує творця унікальними озаріннями, що відкривають горизонти нових засобів перетворення реальної, ірреальної та уявної дійсності, нових образних систем, нових мистецьких лексик, а по суті – здійсмає митця на творчу *вертикаль*. І за ці Дари Небес ми завдячуємо передусім енергії ВСЕСВІТУ.

Для тих, у кого ще залишається краплинка сумніву, запрошую у свідки драматурга В. Розова: «*Як це не парадоксально, митець в момент творчого акту неначе не мислить... Творчий акт є мимовільним*» [3, с. 52].

Отже, ризикну припустити, що:

– джерелом *вертикального мистецтва* є Всесвіт. Народжуючи в людині творця, *вертикальне мистецтво* орієнтує її у Всесвіті.

– джерелом *горизонтального мистецтва* є Земля. Формуючи поведінкову систему людини, *горизонтальне мистецтво* орієнтує її на Землі.

Це і є *системою координат людини*.

Фактично, йдеться про різний формат життєдіяльності. Про місце людини у *вселенській системі координат*. Людина може жити в печері, в хаті, в маєтку, на вулиці, в місті, в державі, на континенті, на Землі, у Всесвіті – від мікрокосму до макрокосму. Проте у кожній людині, навіть у печерній, в критичні миті життя виникає потреба виходу на космічний формат. Потреба ця може задовольнятися як свідомо, так і несвідомо. А відмінність між людьми нетворчих і творчих професій полягає лише в тому, що перші користуються дарами *Над-Свідомості* спонтанно, а другі володіють технологією *свідомого збудження Над-Свідомості*.

Якби Станіславський був поруч, він, можливо, завершив би цей абзац так: ***Шлях від свідомої психотехніки режисера до його надсвідомості – ось вектор, на якому народжується образне мистецтво театру.***

У того з вас, уважні мої друзі, хто ще не втратив логічного ланцюга подорожі до *Інтуїції*, може виникнути питання: «*Якщо ми маємо такого геніального суфлера, як Над-Свідомість, то чому ж не всі з нас є геніями?*».

Як це не прикро, але головною перешкодою на шляху до тотальної *геніалізації* людства є наша недосконала *Свідомість*. Аби впевнитися в цьому, повернемося на хвильку до її Сфери. Моя *Свідомість* має, принаймні, дві вразливі зони. Перша з них – *Муки творчості*. Подивіться, як там нудяться в очікуванні своєї долі десятки, навіть сотні великих і малих ще не вирішених мною творчих проблем. *Над-Свідомість* обирає з них найпекучіші для обробки та вирішення, після чого повертає їх у вигляді готових пропозицій до *Селектора Свідомості*. Ефективність роботи *Над-Свідомості* значною мірою визначається якістю постановки завдань *Свідомістю*. У випадку помилкової постановки завдання або хибної субординації поставлених питань *Над-Свідомість* дасть збій системи. Її програма через некоректні дії *Свідомості* «зависне», як у комп'ютері, і творчий корабель спіткає доля «Титаніка». Це – фізика творчої катастрофи. А це цілком залежить від природнього хисту режисера, від його ігрової стихії, що тренується з дитинства, від його загальної культури та досвіду, зрештою, від його *карми*. Саме це й відрізняє *Інтуїцію* професіонала від *Інтуїції* дилетанта, генія – від нездари.

І другим вузлом, через вразливість якого в найближче століття (якщо вчені не втрутяться в молекулу ДНК), епідемія геніальності людству не загрожує, є *Селектор Свідомості*. Зверніть на мій *Селектор* особливу увагу. Ви бачите, яка запекла боротьба точиться між новаціями *Над-Свідомості* та ортодоксами *Свідомості*?

Хитка *Свідомість*, борсаючись між Сциллою новацій та Харибдою стереотипів, балансує на грані постійного Сумніву, найчастіше обирає гарячі обійми надійного планктону життєвого моря. Його тотальна масована атака, як правило, бере гору над новаціями. Сміливість програє обережності. Крихітна Земля долає безмежний Всесвіт. Бо вона нам ближча, рідніша. Адже ми з Землі виростаємо та в Землю повертаємось. Тому інстинкт самозбереження на Землі діє безвідмовно.

Так як же пройти нашому кораблю між Сциллою та Харибдою?

Науці відомо безліч випадків виходу людини за межі своїх можливостей завдяки Над-свідомості саме у критичні моменти. Наведу задокументований науковцями вражаючий випадок.

На залізничному пероні маленьке дівча з матусею готувалась до посадки на поїзд, що вже наближався до станції. Раптом дівчинка зронила м'ячик, що відскочив на рейки. Вона кинулась за ним під колеса поїзда. Матір остовпіла, а сторонній чоловік, побачивши ситуацію, миттєво кинувся за дівчиною, та останньої миті встиг притиснути її між рейок до землі. Колеса поїзда проїхали, не зачепивши їх.

Коли науковці відміряли швидкість поїзда та відстань його до дівчини, а також відстань чоловіка до рейок, то з'ясувалось неймовірно – швидкістю, з якою людина кинулась на рейки, володіє хіба що пантера.

Коли розум потрапляє у глухий кут, на допомогу йому може прийти Над-свідомість. Вона компенсує мозковий вакуум. Колись, на зорі режисерської діяльності, я натрапив на оцю її властивість, і з тієї пори для збудження Інтуїції вдаюся до прийому «Глухого кута».

Виглядає це приблизно так. Творчий процес створення вистави, це завжди шлях у невідоме. Все робиться, як уперше. І тому творчі муки зосереджені на дилемі – обрати один з двох шляхів. Перший, звичний, очевидний шлях вирішення творчої задачі гарантує тобі пристойний результат.

А другий шлях є ще незвіданим. Він або може висмоктати з тебе всі соки й не дати ніякого результату, привівши у глухий кут (ситуація лабіринту), або може вивести до творчого відкриття.

Як правило, я обираю «глухий кут» і ворожу над цим, мучусь думами, намагаючись «відрубати» голову, тобто, забути всі варіанти нав'язливих банальних гіпотез, позбутись ліній-

ної логіки. І коли твої муки дозрівають до повного відчаю, коли ти вже розчавлений творчим безсиллям, раптом тебе осяває озаріння. Господина Над-свідомості – славнозвісна Інтуїція – рятує тебе! І це є величезним, ні з чим не зрівняним щастям першовідкривача.

Віддати ініціативу Над-свідомості було надмірною Станіславського. «...*Природа выходит из-под опеки разума, из-под власти условности, предрассудков, насилия и предоставляется собственной сверхсознательной инициативе*» [6, с. 156]. Заради цих миттєвостей і живемо. Чом не солодка каторга?

Коли ж не приходять озаріння (а це буває досить часто), доводиться міняти вектор «Глухого кута». І знов міняти, і знов... І так доти, доки не висмоктаєш вередливу та вперту Інтуїцію до дна. Або вона не знесилить тебе вщент. От тоді побачення з нею доведеться відкласти на інший час. А далі – знову до бою! Нам спокій лише сниться...

На підтвердження цих роздумів наведу судження Ошо: «*В чому різниця між виробником та творцем? Виробник знає, як щось зробити вірно, як зробити це найекономніше, як з найменшими зусиллями досягти найбільших результатів. Він виробляє. Творець валяє дурня. Він не знає, як вірно, тому він шукає... {...} Він робить щось таке, чого ніхто ніколи раніш не робив. Якщо б він пішов вірним шляхом, то не зміг би цього зробити*» [7, с. 106-107].

Висновки. Головною цінністю будь-якого творчого продукту є його неповторність. Тому найпершим завданням кожного митця є його звільнення від полону стереотипу. А головною панацеєю від штампів та стереотипів митця взагалі, та театрального режисера зокрема є винайдення ним дороги до власної природи, до власного голосу, до голосу своєї над-свідомості, до інтуїції.

Список літератури:

1. Вернадский В. И. Избранные сочинения. Т. 5 / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1960. – 283 с.
2. Дельдаго Х. Мозг и сознание / Х. Дельдаго. – М.: Мир, 1971. – 264 с.
3. Розов В. Искусство и научно-техническая революция // Вопросы философии. – 1975. – № 8.
4. Симонов П. В., Ершов П. М. Темперамент. Характер. Личность / П. В. Симонов, П. М. Ершов. – М.: Наука, 1984. – 161 с.
5. Спиркин А. Интуиция // БСЭ. Т. 10. – М.: Советская энциклопедия, 1972. – 597 с.
6. Станиславский К. С. Собрание сочинений в 8 т. Т. 5 / К. С. Станиславский. – М.: Искусство, 1958. – 686 с.
7. Ошо. Интуиция. Познание за пределами логики / Ошо. – М.: АСТ, 2010. – 189 с.

Пацунов В.П.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ТРАЕКТОРИЯ РЕЖИССУРЫ – ОТ СОЗНАНИЯ К СВЕРХ-СОЗНАНИЮ

Аннотация

Освещены технологические секреты режиссерской образной «кухни», роль сверх-сознания и интуиции в формировании новаторского мышления, в рождении театрального зрелища высокого философско-эстетического уровня. Методологической основой исследования является применение общего научного принципа объективности, историчности, аналитического, культурологического и компаративного методов при анализе фактологического материала из проблем психологии творчества. Научной новизной статьи является исследование роли сверх-сознания и интуиции в творчестве театрального режиссера и освещение провокативных методов «взаимодействия» режиссера с интуицией. «Взаимодействие» с интуицией имеет решающее значение для художника вообще, и для театрального режиссера в частности. Провокативные методы этого «взаимодействия» являются индивидуальными для каждого художника и детерминированны его личным психологическим кодом.

Ключевые слова: театральная вертикаль, подсознание, сознание, сверх-сознание, интуиция.

Patsunov V.P.

Kyiv National University of Culture and Arts

THE TRAJECTORY OF DIRECTION – FROM CONSCIOUSNESS TO SUPER-CONSCIOUSNESS

Summary

The research is to uncover the technological secrets of the director's figurative «kitchen», the role of super-consciousness and intuition in the formation of innovative thinking and in the birth of a theatrical performance of high philosophic and aesthetic level. The methodological basis of the research includes an application of the general scientific principles of objectivity, historicity as well as analytical, cultural and comparative methods in the analysis of factual material concerning the issues of psychology of creation. The scientific novelty of the article is in exploration of the role of super-consciousness and intuition in the work of the theatrical director and the coverage of provocative methods of «interaction» of the director with intuition. «Interaction» with intuition is crucial for an artist in general, and for theatrical director in particular. The provocative methods of this «interaction» are individual for each artist and determined by his personal psychological code.

Keywords: theatrical vertical, subconsciousness, consciousness, super-consciousness, intuition.